

УДК 339.9.502.33

**ПЕРЕОРІЄНТУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
У РАМКАХ СТАЛОГО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ****Саркісян Л.Г., к.е.н.***E-mail: sarkisyanlg@gmail.com**Академія митної служби України*

В статті приведено результати аналізу впливу концепції сталого розвитку на зовнішньоекономічні відносини країн. Встановлено, що застаріла економічна модель екстенсивного типу зростання не створювала передумов для подолання системної світової кризи, і відповідно не формувала безпечних основ життєдіяльності людини та її ефективного розвитку. Обґрунтовано, що пріоритетність екологічної спрямованості економічного розвитку для більшості розвинутих країн світу визначає характер їх зовнішньоекономічних відносин. Проаналізовано інструменти екологічного менеджменту, які використовують українські підприємства для виходу на світові ринки. На основі порівняльного аналізу цілей сталого розвитку країн і організацій, сформовано цілі і елементи сталого еколого-економічного розвитку України. Отримані результати дозволяють свідчити про те, що визначення ефективних засобів для досягнення високих соціально-економічних результатів є фундаментом створення адаптаційних механізмів сталого розвитку у світі, який змінюється швидкими темпами.

Ключові слова: сталий розвиток, еколого-економічна ефективність, зелені товари і послуги, природний капітал, цілеутворення, структурні перетворення, ресурсозбереження

UDC 339.9.502.33

**REORIENTATION OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS WITHIN
THE FRAMEWORK OF SUSTAINABLE ECOLOGICAL-ECONOMIC
DEVELOPMENT****Sarkisyan L.G., PhD in Economics***E-mail: sarkisyanlg@gmail.com**Ukrainian Academy of Customs Service*

In the article the results of analysis of the sustainable development impact on the country's foreign economic relations are presented. Established that the outdated economic model of extensive growth type does not create conditions for overcoming the global system crisis, and therefore do not form secure foundations of human life and its effective development. The paper investigates that the priority of economic development environmental orientation for most developed countries determines the nature of foreign relations. The ecological management instruments that use Ukrainian firms to compete on a global scale are analysed. Based on benchmarking study of sustainable development countries and organizations aims are formed elements and

objectives of Ukraine sustainable ecological-economic development. Thus, the obtained results allow to confirm that the definition of effective ways to achieve high socio-economic results is basis for initiation sustainable development adaptive mechanisms in the world that is changing rapidly.

Keywords: sustainable development, ecological-economic efficiency, green goods and services, natural capital, goal formation, structural transformations, resource saving

Актуальність проблеми. Бажання осмислити сутність екологічних проблем та їх вплив на соціально-економічне життя як у межах окремих держав, так і в глобальному масштабі, пошук раціональних методів і засобів їх подолання та, водночас, підвищення якості життя людства, зумовили виникнення концепції сталого розвитку – з метою гармонійного суміщення можливостей та обмежень екосистем і дотримання принципів безпечної життєдіяльності. Концепція сталого розвитку офіційно була визнана на міжнародному рівні більшістю країн світу як альтернатива домінуючим концепціям суспільного розвитку, способом подолання внутрішніх і зовнішніх загроз шляхом якісних системних перетворень на еколого-безпечній основі. Таким чином, набуває актуальності дослідження ролі сталого розвитку та екологізації економіки у зовнішньоекономічних відносинах країн світу, а також елементи її реалізації в Україні.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів регулювання сталого розвитку регіону присвятили свої наукові праці видатні зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких, Б. Буркинський, О. Веклич, Т. Галушкіна, З. Герасимчук, Л. Жарова, М. Згуровський, Д. Медоуз, Л. Мельник, Г. Одум, С. Харічков, Є. Хлобистов та інші. У наукових працях цих та інших авторів досліджуються питання системного вивчення сутності сталого розвитку. Водночас, потребують подальшого дослідження причинно-наслідкові результати орієнтування зовнішньоекономічних відносин країн на дотримання критеріїв сталого розвитку та збільшення частки екологічних товарів та послуг, і уточнення принципи формування цілей сталого розвитку.

Мета роботи полягає у аналізі вагомості еколого-економічної складової у зовнішньоекономічних відносинах держав та формуванні цілей сталого розвитку в Україні з метою визначення пріоритетів при стратегічному плануванні.

Викладання основного матеріалу дослідження. З середини ХХ ст. були інтенсифіковані дослідження та дискусії на міжнародних форумах та незалежних організаціях щодо впливу екологічної системи на економічну в сучасному осмисленні, серед яких [1,2]:

1. Римський клуб, сформований як неурядова організація, ініціював проведення масштабних досліджень глобальних проблем, які вказали на вичерпність природних ресурсів та загрози тенденцій невинного економічного зростання і збереження існуючих темпів зростання населення Землі. Метою діяльності організації став пошук причин та інструментів для вирішення глобальних проблем та знаходження «глобальної рівноваги».

2. Організацією Об'єднаних Націй (ООН) були організовані і проведені ряд конференцій та зустрічей з питань навколишнього середовища та сталого розвитку, серед яких конференції, проведені у 1972 р. у Стокгольмі, Ріо-де-Жанейро у 1992 р., Йоганнесбурзі у 2002 р., Копенгагені у 2009 р., Ріо-де-Жанейро у 2012 р. (Ріо+20). Найбільш обговорюваними проблемами стали: врахування інтересів наступних поколінь, сильний тиск на екосферу, зростання чисельності населення у країнах, що розвиваються, викиди забруднюючих речовин в атмосферу та ін. Результатом проведених зустрічей стали: прийняття ряду програмних документів, підписання рамкових угод, поглиблення взаємовідносин країн і організацій у дотриманні принципів сталого розвитку. Зусиллями урядових та громадських організацій, вчених та суспільних діячів, конференції ООН визначили основні пріоритети у подальшому розвитку людства, але за умови їх адаптації до кожної окремої моделі суспільного розвитку.

3. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Європейський Союз (ЄС), інші провідні міжнародні та локальні громадські організації беруть активну участь у розробці та впровадженні основних постулатів сталого розвитку. Члени цих організацій є флагманами для інших країн як приклади успішної адаптації теорії в реальне життя. Найбільш вагомих результатів досягли скандинавські країни (Данія, Швеція, Норвегія), Німеччина, Швейцарія та інші.

Що стосується самого поняття «сталий розвиток», то вченими ведуться пошуки консенсусу щодо формування та уніфікації термінології, яка матиме загальноприйнятий характер. Поки що,

найбільш поширеним є визначення Комісії Брундтланд: сталий розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління у такий спосіб, щоб не зашкодити здатності наступних поколінь задовольняти свої потреби. На нашу думку, сталий розвиток – це багатовимірний процес змін системи «Природа – Господарство (Економіка) – Суспільство», який формує динамічний та зрівноважений розвиток, при забезпеченні високого рівня безпеки та добробуту населення за умови збереження природної цілісності навколишнього середовища, високих ментальних здобутків та духовних цінностей. У економічному розрізі він характеризується відмовою від екстенсивного розвитку, переходом до альтернативних джерел енергії, застосуванням відновлюваних природних ресурсів. У плануванні економічних процесів на перший план висуваються аспекти грошової оцінки всього комплексу екологічних благ, які використовуються у господарській діяльності; врахування всіх можливих наслідків впливу на екосистему.

Вагомість еколого-економічної складової збільшується щороку через зростання кризових ситуацій, пов'язаних із можливістю подальшого безпечного існування соціуму й екосфери, та посилюється викликана цими процесами тенденція до невизначеності у теперішньому та майбутньому (складність у прогнозуванні та плануванні розвитку системи). Необхідно зазначити, що за дослідженнями вчених, які кожні два роки вимірюють ступінь впливу людства на розвиток Землі за індикатором Екологічний слід (Ecological Footprint), навантаження на природні екосистеми з 1965 р. зросло на 65 %, підтверджуючи прогнози щодо поступового виснаження викопних природних ресурсів, забруднення екосистем в результаті антропогенного та техногенного впливу, незворотних змін клімату і зникнення багатьох представників тваринного та рослинного світу. Це також підтверджує факт утопічності екстенсивного типу розвитку та важливості впровадження ресурсозберігаючих технологій, зміни споживацького відношення до навколишнього середовища, світоглядного змісту та формування екологічної культури населення. Вчені констатують, що інвестування 2 % світового ВВП в «озеленення» десяти найважливіших секторів економіки для того, щоб змінити сам характер розвитку та направити потоки державного і приватного капіталу на зменшення викидів вуглецю та ефективне використання ресурсів [3].

Підписання Кіотського протоколу більшістю країн світу дозволило суттєво скоротити викиди парникових газів у світі, але дві країни: США і Китай не брали участі в цьому процесі. Слід відмітити, що угода щодо скорочення викидів між ними була підписана у листопаді 2014 року, згідно з якої були взяті зобов'язання щодо зменшення викидів на 26 % до 2025 року, що є значним прогресом у уповільненні негативних екологічних і соціальних явищ в світі.

Світовий ринок екологічно чистих товарів та «зелених» послуг, незважаючи на те, що його обсяги у порівнянні з провідними складовими експортно-імпортних операцій країн незначні, зростає доволі швидкими темпами та має тенденції до збільшення (табл. 1). Так, у США «зелена економіка» виробляє продукції і послуг понад 600 млрд. дол. США (4,2% ВВП), зайнятість оцінюється в 3 млн. чоловік; у Японії – 3,4% ВВП і майже 1,5 млн. чоловік відповідно; в країнах ЄС – 2,5% сукупного ВВП і понад 3,4 млн. чоловік [4].

*Таблиця 1. Природний капітал: основні складові, екосистемні послуги та їх вартість**

№	Біорізноманіття	Екосистемні товари та послуги (приклади)	Вартість екосистемних товарів та послуг (приклади)
1	Екосистеми (вид та величина/площа)	- Відпочинок; - регулювання водного режиму; - збереження вуглецю.	Запобігання викидів парникових газів через збереження лісів: 3,7 трлн дол. США (ЧПС).
2	Біологічні види (різноманіття та довкілля)	- Їжа, волокно, паливо; - натхнення конструкторів; - запилення.	Внесок комах-запильників у продукцію сільського господарства: 190 млрд. дол./рік
3	Гени (різноманіття та популяція)	- Медичні відкриття; - стійкість до хвороб; - здатність до адаптації.	25-50% фармацевтичного ринку США, яке оцінюється у 640 млрд. дол. США, мають відношення до генетичних ресурсів.

* [5, с. 14]

Відзначимо, що світова торгівля екологічно чистими товарами зростає швидкими темпами, і за прогнозами, до 2020 р. обсяги її зростуть вдвічі порівняно з 2013 роком (рис. 1).

Зазначимо, що країни активно беруть участь у впровадженні принципів сталого розвитку у практику господарювання. Щодо останніх ініціатив, у рамках Всесвітньої торгової організації у липні 2014 р. країнами ЄС, Австралією, Канадою, Китаєм, Коста Рікою, Тайванем (Chinese Taipei), Гонконгом (Hong Kong (China)), Японією, Кореєю, Новою Зеландією, Норвегією, Швейцарією, Сінгапуром та США були розпочаті перемовини (так звані «Green Goods Initiative») щодо лібералізації світової торгівлі екологічно чистими товарами. Таким чином, зниження бар'єрів сприятиме суттєвому збільшенню потоків

торгівлі між країнами світу та дозволить у подальшому долучити більше учасників до таких ініціатив.

Країни намагаються співпрацювати у питаннях впровадження сталого розвитку на етапах її впровадження, що втілюється у численних документах та у практичній площині реалізації, наприклад, співробітництво по спільним географічним регіонам між країнами. Міжнародними організаціями підтримуються впровадженнями принципів сталого розвитку на основі розробки стандартів, контролю за їх дотриманням, інформаційному супроводженні, фінансуванням еколого-економічних проектів на грантових засадах (наприклад, ПРООН надає мікрогранти на забезпечення ресурсоефективності і енергозбереження).

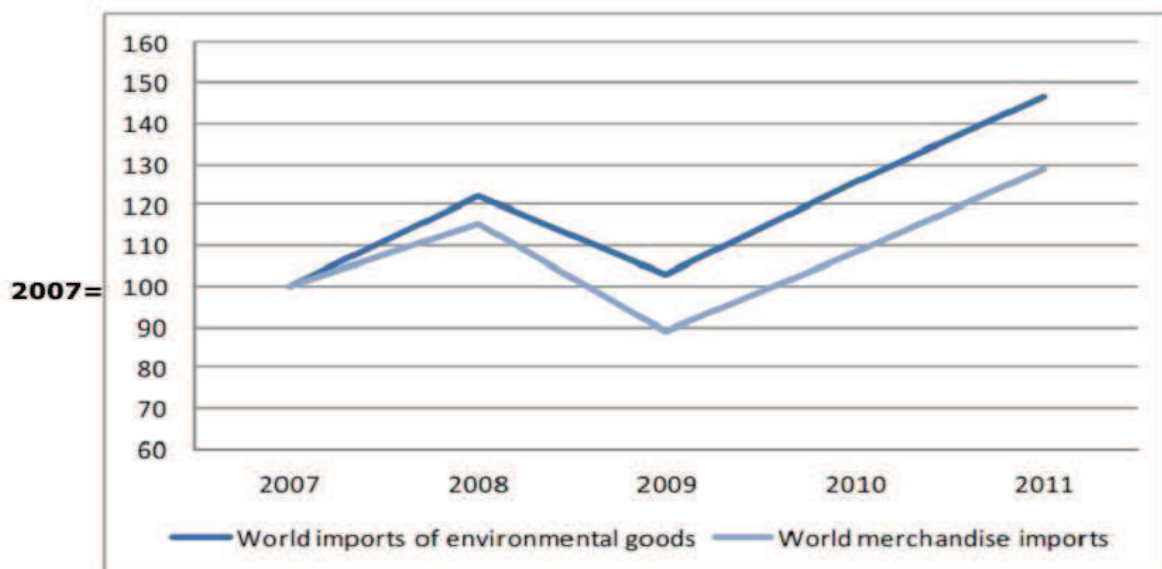

Рис. 1. Світова торгівля екологічно чистими («зеленими») товарами*
*за даними ОЕСР (2013 р.) [6]

Незадовільний стан навколишнього середовища в Україні та негативні соціальні явища, викликані ними, зумовлюють важливість впровадження концепції сталого розвитку. Структурні перетворення в економіці з урахуванням екологічного фактору, які ґрунтуються на випереджуючих темпах розвитку на сучасній технологічній базі виробничих процесів є необхідними. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС надало Україні та її виробникам нові можливості для просування вітчизняних товарів на європейському ринку, згідно з якою сторони підтвердили, що торгівля повинна сприяти сталому розвитку в усіх його вимірах [7, с. 160]

Зважаючи на те, що ЄС є світовим лідером у впровадженні і торгівлі екологічно чистими товарами (приблизно 8 % експорту приходить на екологічні товари – 146 млрд. євро, 4 % імпорту (70 млрд. євро)), для українських товаровиробників відкриваються потенційні можливості інтенсифікації діяльності на ринках європейських країн. За попередніми оцінками, внаслідок впровадження екологічних стандартів Угоди про асоціацію, загальні витрати (збитки), яких можна буде уникнути – 4% ВВП (2,6 млн. \$) [8]. Такі компанії, як ПАТ «Сумхімпром», ДП «Енергоатом», 2013 р., Лафарж-Україна (виробництво цементу та щебеню), 2012 р., Агротехнофос (виробництво добрив), ДТЕК (енергетика) та інші були сертифіковані за системою екологічного управління – ІСО 14001. Також українські компанії впроваджують таку варіанту екологічного менеджменту як «зелений офіс», яка дозволяє відповідально користуватись та відноситись до навколишнього середовища і його складових, що також підвищує привабливість компаній на міжнародних ринках. Кількість українських компаній, які впроваджують концепцію «зелений офіс», зростає щороку: ГК «Фокстрот», ТОВ «Тетрапак», НАСК «Оранта», ЗАТ «Оболонь», ПАТ «Концерн Галнафтогаз», «ВОЛЯ», ТОВ «Астеліт» та інші. Компанії практикують такі елементи екологізації роботи компанії: розробка стратегічних документів, «зелена команда», система закупівель, збереження ресурсів, утилізація, зменшення карбонового сліду, утилізація [9].

Передумовою інтенсифікації зовнішньоекономічних зв'язків України з основними партнерами є активізація впровадження стратегії сталого розвитку на державному та місцевому рівнях. У табл. 2 представлено підходи до практичного впровадження концепції сталого розвитку, перші етапи якого втілюються у розробці цілей як основи її стратегії.

З метою сформування стратегічних пріоритетів розвитку України у контексті впровадження дієвого сталого еколого-економічного механізму пропонуємо виокремити такі цілі (табл. 3).

Зважаючи на те, що в Україні не затверджена Стратегія сталого розвитку на державному рівні, а в регіонах є прийнятою і реалізується епізодично, існуючі концепції і стратегії дещо різняться між собою, уніфікація і створення єдиної системи цілей є обґрунтованою. Її мета полягає у визначенні вимірюваних елементів, відповідно за якими можливо простежити за процесом її реалізації на різних таксономічних рівнях.

Таблиця 2. Приклади цілеутворення стратегії сталого розвитку

Цілі сталого розвитку, прийняті на конференції ООН з питань сталого розвитку у 2012 р. (було сформовано 19)	Пріоритети інноваційної стратегії сталого розвитку Європейського Союзу	Сфери втілення програми сталого розвитку Швейцарії	Цілі екологічної програми розвитку 2012-2015 рр. м. Стокгольма
Стале сільське господарство, безпека продуктів харчування	Формування відкритої та конкуренто-спроможної економіки	Впровадження екологічно чистих технологій	Екологічно ефективний транспорт
Економічне зростання	Зниження викидів CO ₂	Покращення ресурсної ефективності в інформаційних та комунікаційних технологіях	Продукти і будівлі, вільні від небезпечних речовин
Сталі міста та громади	Стале управління природними ресурсами	Збільшення інформованості екологічного впливу товарів, уникнення недієвих стимулів при «озелененні» податкової системи	Стале енергокористування
Світове співробітництво по питанням сталого розвитку	Забезпечення суспільства безпечними продуктами харчування та споживання	Інтеграція екологічної інформації з соціальними показниками	Стале використання землі і води
Освіта	Ядерна безпека	Спостереження за ресурсоефективністю і ресурсосумісністю	Утилізація відходів з мінімальним впливом на навколишнє середовище
Стимулювання рівності	Розвиток системи безпечних технічних стандартів у будівництві та запобігання надзвичайним подіям та катастрофам		Збільшення кількості екологічної продукції, яка споживається на 25 %

* сформовано автором на основі [10,11,12,13]

Таблиця 3. Цілі сталого еколого-економічного розвитку України

Цілі	Елементи
1. Створення екологічно дружнього до людини середовища	Викиди забруднюючих речовин
	Дотримання безпечності виробництва товарів
	Стимулювання активної еколого-економічної діяльності бізнесу
2. Підвищення інформованості населення щодо впливу на здоров'я екологічних факторів	Екологічне маркування
	Проведення інформаційних кампаній
	Залучення громадськості до вирішення екологічних питань на місцевому рівні
3. Формування ефективної системи управління ресурсами	Енерго- і ресурсозбереження
	Відновлення ресурсів
	Впровадження інформаційних технологій у систему їх управління

*розроблено автором

Висновки. Відповідно, наближення українського законодавства у сфері сталого розвитку до європейського, забезпечення дотримання екологічних норм і стандартів при виробництві товарів сприятиме розширенню можливостей вітчизняних товаровиробників для виходу на нові світові ринки екологічно чистих продуктів, перелік яких має тенденцію до зростання. Але для уможливлення цих процесів, важливо сформуванати рамкові умови і визначити основи впровадження стратегії сталого розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях. Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на вивчення та оцінювання наслідків змін навколишнього середовища на суспільний та економічний розвиток, та розробку інструментів стимулювання еколого-орієнтованих проектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 3-тє, допов. – К.: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.
2. Meadows D. Synopsis Limits to Growth. The 30-Year Update / D. Meadows, J. Randers, D. Meadows. – Chelsea green. – 2004. – 22 p.
3. Потапенко В. Г. Державна політика сталого розвитку на засадах «зеленої» економіки / В. Г. Потапенко // Стратегічні пріоритети . – 2013. – № 3. – С. 16-22.
4. Горянська Т. В. Зелена економіка як чинник розвитку зовнішньоторговельних відносин / Т. В. Горянська. – Економічний вісник НТУУ «КПІ», 2014.
5. Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности — обобщающий доклад для представителей властных структур [Електронний ресурс] / Доклад ЮНЕП. – 2011. – Режим доступу: www.unep.org/greenconomy
6. Green Trade liberalization – Green Goods Initiative. – Available at: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/june/tradoc_152562.pdf
7. Угода про асоціацію між Україною і ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.knteu.kiev.ua/file/Mg==/2d9cbea0852839cb882b168b1f8ecbb5.pdf>
8. Комплексне порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України у сфері торгівлі і сталого розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file/23509
9. Зелений офіс: з турботою про довкілля, з вигодою для бізнесу / О. Маслюківська / Представництво ООН в Україні. – К.: ПРООН, 2009 – 55 с.

10. Sustainable efforts in Stockholm. – Available at: <http://international.stockholm.se/city-development/sustainable-efforts/>
11. Мельник Л.Г. Досвід Європейського Союзу у формуванні інноваційної стратегії сталого розвитку / Л. Г. Мельник, І. Б. Дегтярьова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 190-200.
12. Cornforth J. SDGs focus areas: Stakeholder proposals for goals and targets / Cornforth J., Vecuwe J., Sconfienza U. – Available at: <http://www.stakeholderforum.org/fileadmin/files/SDGs%20focus%20areas%20-%20Stakeholder%20proposals%20for%20goals%20and%20targets.pdf>
13. Swiss Federal Council, Sustainable development strategy 2012-2015. – Available at: www.are.admin.ch/publikationen